

Morant, I., Ríos, R., i Valls, R. (dirs.). (2023). *El lugar de las mujeres en la historia: Desplazando los límites de la representación del mundo*. Publicacions de la Universitat de València¹

ANTONIO BRUSA

Universit  di Bari

REBUDA: 16/10/2024 | ACCEPTADA: 18/10/2024

El lloc de les dones en la història: un desplaçament dels límits de la representació del món

En les darreres dècades, les dones han començat a aparèixer als manuals d'història. Aix , no és estrany que infants i adolescents llegeixin sobre Enheduanna, la primera poetessa de la qual coneixem el nom; sobre Hip tia, la dissortada fil sofa d'Alexandria, o sobre Trotula, que una llarga tradició considera com a fundadora de l'escola m dica de Salern. Tanmateix, aquest ingrés de les dones en la història ensenyada, positiu en certs aspectes, ha estat criticat per haver transformat la història de les dones en una mena de collecció de cromos de personatges c lebres, inserits en un relat general que continua sent masculí o indiferent a la qüestió de gènere. El dossier didàctic que Isabel Morant, Rosa E. Ríos i Rafael Valls han afegit a l'extensa obra *El lugar de las mujeres en la historia. Desplazando los límites de la representació del mundo*, que han dirigit per encàrrec de la PUV (València, 2023), evita aquesta crítica encreuant de manera h bil la tematització amb la cronologia. De fet, superada la part inicial — prehistòria, món antic i medieval—, en què per a cada societat les figures femenines es vinculen a problemes històrics ben identificats —per exemple, la ciutadania en el cas d'Atenes, o el poder en el cas de la Dama d'Elx o de Roma—, a partir de l'edat moderna, la història de les dones es divideix en quatre grans períodes: el Renaixement i la Il·lustració, la modernitat tardana, el primer segle xx i el món actual. Per a cadascun d'aquests períodes es determinen temes que poden generar fàcilment una discussió a

¹ Inclou un dossier didàctic gratuït disponible a <https://puv.uv.es/libro/dosier-el-lugar-de-las-mujeres-en-la-historia.html>

classe: el descobriment de la cura del cos, la maternitat, les noves formes de família, el treball femení o la prostitució, fins a arribar als darrers dos períodes, en què la qüestió de gènere es formalitza com a tema polític i cultural, i el feminisme es planteja com un subjecte ineludible de la història mundial.

Dins d'aquests marcs es presenten 39 estudis de cas totalment modulars —un clar avantatge didàctic— que es componen de pocs documents iconogràfics i escrits. Pel que fa als textos, són breus, de fàcil lectura i ben tractats didàcticament, ja que només es recullen les parts més rellevants del document original, adaptades a un llenguatge actual. El recorregut didàctic es tanca amb una pauta operativa essencial. Cada un d'aquests estudis de cas correspon a un capítol del "llibre mare". La seva lectura per part del docent és necessària perquè pugui introduir el tema, guiar adequadament la discussió —o altres activitats requerides—, respondre les preguntes que puguin sorgir i, eventualment, ampliar el recorregut didàctic suggerit. Per exemple, quan es planteja la qüestió del matriarcat (dossier, p. 21), se cita la tesi de Bachofen, molt coneguda entre els especialistes, però potser menys entre els docents: en el text mare es troben les referències essencials per orientar-se (dossier, p. 31 i s.). De la mateixa manera, el docent que es trobi amb dificultats davant l'estudi de cas núm. 22, que inclou dues cartes de dones sense cap explicació (dossier, p. 135), trobarà el context històric ben il·lustrat al capítol corresponent (dossier, p. 265 i s.).

Aquesta correspondència acurada entre el text de divulgació acadèmica i el dossier didàctic el converteix en una eina didàctica molt funcional, l'eficàcia de la qual es veu reforçada pel fet que la periodització adoptada és fàcilment superposable a la dels programes escolars habituals.

A més de l'avantatge operatiu, aquesta organització de la matèria és una bona resposta a una segona crítica sobre la manera en què els manuals intenten introduir la qüestió de gènere i la història de les dones: el fet que siguin tractades de manera esporàdica o confinades en paràgrafs, al cap i a la fi, complementaris. Com explica bé Isabel Morant a la introducció (dossier, p. 13 i s.), la història de les dones i la de gènere han deixat de

Figura 1. Coberta llibre i dossier.

ser capítols separats i accessoris de la gran història i l'han transformada des de dins, trencant, per exemple, les barreres que separaven el públic del privat —lloc on estava confinada la història femenina—, o amb l'arribada del feminisme i la lluita per la igualtat de gènere, produint una ruptura que perioditza tota la història de la humanitat.

L'obra desplaça els límits de la representació del món no només en relació amb la història de les dones, sinó també pel que fa a l'espai de la història ensenyada, tradicionalment centrada en Europa. Aquesta perspectiva queda reflectida clarament als capítols coordinats per Joan Santacana Mestre sobre l'univers de la religió, que van des del món jueu al musulmà, al budista i, finalment, a les religions africanes. Reservaran al lector —i a l'afortunat estudiant que dugui a terme l'estudi de cas corresponent (dossier, p. 82 i s.)— la sorpresa del canvi respecte a la tradició bíblica i occidental d'una creació masculina. Descobrirà que el déu africà

va modelar primer la figura de l'home i després la de la dona, i que fins aquí no es diferenciava del déu bíblic, però que quan els va donar vida, va animar primer la dona i després l'home, i va ser ella qui va parlar primer, perquè “tenia més experiència”. A més, el lector europeu valorarà aquesta ampliació de la història també en el tractament —habitual, certament, en la cultura escolar ibèrica; menys en altres tradicions— de les societats americanes: des de la manera com les poblacions americanes prehispaniques consideraven la natura, fins a les dones de la Conquesta. No només la Malinche (de la qual ja parlen molts manuals), sinó també una sorprenent Santa Rosa de Lima, que destaca en l'“epidèmia de beates” que es va estendre per Xile al segle XVII, formada per santes autèntiques i per impostores que intentaven guanyar-se la vida (dossier, p. 119; llibre, p. 238 i s.).

El filó que recorre tot el llibre és el de la progressiva presa de consciència de la desigualtat de gènere. En trobem els primers indicis en les protestes d'Ortensia, filla del gran orador Ortensio, odiat per Ciceró, que organitzà una revolta femenina contra una llei que el Senat havia promulgat per finançar “una guerra entre mascles” (dossier, p. 50 i s.), fins a les argumentacions de les grans senyores de la Il·lustració o a l'obligatòria Declaració d'Olympe de Gouges (dossier, p. 125). Entre aquestes, la “Ciutat de les dones” de Christine de Pisan és un text que mereix ser destacat, perquè és una resposta, punt per punt, a allò que avui apareix com a llocs comuns de la misogínia, però que van tenir orígens cèlebres, ja que eren sostinguts per Aristòtil, Ovidi, Boccaccio i Petrarca: que les dones no són prou intel·ligents, que no són aptes per a la política, que no tenen sentit dels negocis o que el seu saber és de poc valor. Aquesta obra, malgrat estar escrita a la cort, estava dirigida a les dones de tots els rangs socials: un testimoni decisiu del fet que al segle XV els drets de les dones no apareixien com un privilegi nobiliari, sinó com alguna cosa que pertanyia a totes, i, per tant, a la humanitat. Aquesta consciència es fa evident als capítols dedicats al segle XX i al temps actual. Aquí, les cites degudes excedeixen els límits d'aquesta ressenya.

Ara bé, si es manté el focus en la didàctica, cal destacar els documents que Carmen Agulló Díaz ha proposat per centrar-se en el “treball de la

mestra”. Ho ha fet triant un període crucial per a la història espanyola i europea, el de la Guerra Civil (dossier, p. 199 i s.). Aquí, d’una banda, trobem els testimonis de l’intent franquista de cancel·lar el model didàctic republicà amb les mestres que són assenyalades no només per la seva pertinença política, sinó també perquè “ensenyen per vocació, són cultes i entusiastes”; d’altra banda, trobem el model republicà, en el qual les mestres són les protagonistes d’un procés formatiu que no es limita al “llegir, escriure i fer comptes”, sinó que s’orienta cap a “la construcció d’una societat més justa”. Tanca el llibre l’estudi de cas dedicat al feminisme en el temps del postfeminisme. Les pàgines de José Javier Díaz Freire són denses i riques d’exemples —des de les Spice Girls fins a Courtney Love— que enriqueixen l’atractiu dels documents recollits en el dossier.

És el temps de la victòria del feminisme, de les feminitats hiperbòliques i barroques, en el qual el feminisme, un temps radical, ha de repensar-se necessàriament. Ara ja plenament dins de la història, dones i homes viuen plenament els tumultuosos canvis. Reflexionar a l’escola sobre la història de gènere, avui, no és tancar el programa amb un capítol “inclusiu”, com se sol dir, sinó que és reflexionar sobre la història.